

UDK: 37.02:371.3:811.163.42'243:811.162.1'243

Izlaganje sa znanstvenoga skupa

Prihvaćeno za tisak: 22. prosinca 2010.

Barbara Kryžan-Stanojević
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
bkryžan@ffzg.hr

Norma i uzus u novim udžbenicima stranoga jezika

S obzirom da se promjene u jeziku odvijaju munjevitim tempom, logično je da udžbenici za njima zaostaju. Zaostaje također vrjednovanje jezičnih promjena. Postavlja se pitanje koje od promjena trebaju biti uvrštene u udžbenike, a koje se smiju izostaviti. Analiza suvremenih udžbenika dokazuje da sveučilišni udžbenici, podilazeći konzumerizmu novoga korisnika, pod svaku cijenu prate promjene u jeziku, a tekstovi koje sadrže često su uzeti iz razgovornoga jezika, iz novina, medija. Postavlja se pitanje nije li neoprezno koristiti u udžbenicima jezik koji je obično kratkoga vijeka i prije je ilustracija procesa nastajanja noviteta nego solidna osnova jezika? U članku će se na primjerima najnovijih poljskih i hrvatskih udžbenika pokušati odgovoriti na ta i slična pitanja.

0. Uvod

Liberalan (i pomalo anarhičan) naš je novi svijet nekritički okrenut prema Zapadu. Oduševljen sjajem tehnološkoga napretka i privlačnošću konzumerizma, nezasićen, željan promjena i novih spoznaja, traži brze odgovore i jednako brza rješenja. Novi je čovjek komotan, neotporan na poraz, nestrpljiv. Upravo se takav novi čovjek našao s obje strane didaktičkoga procesa. Imamo novoga (vrloga) učenika i novoga nastavnika. Nova situacija zahtijeva nova didaktička sredstva, nove metode i nove udžbenike. U članku će se prikazati na koji se način brze promjene u jeziku i zahtjevi novoga primatelja didaktičkih usluga odražavaju u novim udžbenicima.

Novi je svijet potrošačko društvo u kojemu se sve pretvara u robu. I znanje i intelektualna dobra su na prodaju. Novim svijetom vladaju tržišni mehanizmi. Ako želiš da tvoja roba bude zapažena, moraš uložiti trud i sredstva da pridobiješ svoga budućega aklijenta, moraš se potruditi da tvoja

ponuda bude raznolika, atraktivna, šarolika, da primami kupca, koji u tvojoj ponudi mora naći ono što mu je drago, blisko, primamljivo. Moraš ga uvjeriti da je bez tvoga proizvoda život manje vrijedan. Ne ulazeći u etičnu stranu primijene takvih pravila, moramo ustvrditi da se ona odnose i na udžbenike. Autori udžbenika (tu imam na umu cijelu ekipu koja stvara knjigu) u svojoj autorskoj filozofiji moraju uzeti u obzir mehanizam podilaženja kupcu; privući ga šarolikošću omota, raznolikošću i atraktivnošću naslova, obećanjem laganoga usvajanja gradiva ne bi li se nesiguran kupac odlučio na kupnju upravo našega udžbenika.

Poljsko je tržište udžbenika poljskoga kao stranoga jezika ogromno, iako poljski jezik izvan granica Poljske nije jako popularan. Procjenjuje se (Dalewska-Greń 2002: 584) da se poljskim jezikom u svijetu služi oko 48 milijuna Poljaka, dok je onih koji nisu Poljaci i uče poljski kao strani jezik oko 10 000.¹ Jedna su trećina te brojke studenti poljskih sveučilišta i tečajeva djelom svijeta. Takvo tržište zahtjeva raznolikost i šarenilo. Upravo to pružaju poljski udžbenici. Mnoštvo boja, raznolikost naslova, čija bi analiza mogla poslužiti kao zasebna tema znanstvenoga istraživanja. Njihova raznolikost uključuje latinske izreke (*Per aspera ad astra*), frazeološke aluzije (*Nema ruže bez trnja*), obećava (*Tko čita ne skita, Ako znaš — položiti ćeš, Što jednom uđe u glavu ostat će u njoj*), poigrava se riječima (*I broj se računa, Računaj na broj, Vrijeme za glagol*), nostalgично se poziva na rodoljubne sadržaje (*Nekada ćeš se vratiti*), nudi lagano, (*Gramatika? Zašto ne?, Dogodovštine s gramatikom*) i konkretno (*Na stranicama tiska, Poljski za biznismene*).

U novom svijetu proces poučavanja stranoga jezika više nije isti. Promijenilo se sve. Imamo novoga korisnika, novoga nastavnika, nove metode i nove udžbenike, a u njima i novi jezik. No ipak u tim uvjetima ne smijemo zaboraviti da osnovu za novitete mora činiti solidan okvir standarda.

1. Novi učenik

Novi je učenik, ili bolje rečeno korisnik, kupac — zahtjevan. U bogatoj ponudi traži ono što mu najbolje odgovara. Razmišlja isplati li se novac uloženi u kupnju udžbenika. Očekuje da su obećanja olako izrečena u predgovoru pojedinih udžbenika realna. Korisnik didaktičkih usluga nastupa u novoj ulozi — ulozi nalogodavca koji neizravno kreira ne samo izdavačku politiku, nego i sadržaje koji se nalaze u udžbeniku prema onoj “ako platim, sve mora biti po mome”. Korisnik se promijenio — sada naručuje i naređuje. Takvom stavu mora se podrediti i nastavnik čija se uloga naglo promijenila. Odjednom od svemoćnoga djelitelja znanja postaje jedan od posrednika koji

¹Podaci prema Biuro Uznawalności Wykształcenia i Wymiany Międzynarodowej. www.buwim.edu.pl/certyfikacja/o_jez_polskim.html

se u didaktičkom procesu mora izboriti za svoje mjesto. Njegov autoritet koji je donedavno bio neosporan sada se mora dokazivati, dokumentirati.

U novoj konstelaciji učenik — korisnik didaktičkih usluga u najboljem je slučaju *partner*, a češće *nalagodavac*. Njegov je profil u skladu s novim vremenom. Željan promjena i novih spoznaja, rado i nekritički koristi sve dostupne mu izvore koji nerijetko nisu poznati nastavniku, a nije u stanju prepoznati one koji su korisni, vrijedni i provjereni. Ovo mnoštvo informacija pruža iluziju sveznanja, a proces “učenja” poprima oblik gomilanja podataka bez pravoga izbora i bez aktivnoga sudjelovanja nužnoga u procesu učenja, koje se uz računalo često svodi na izbor jednoga od slučajnih izvora. Novi je korisnik komotan te stoga prihvaća gotova rješenja ne bi li proces učenja učinio još laganijim, učenjem bez muke. Novi je učenik nestrpljiv i željan brzih rezultata. Budući da nije kompetentan, nije u stanju razabrati što je u procesu usvajanja jezika bitno, koji sadržaji doprinose znanju, a koji su samo balast. Gomila informacija koje su mu na raspolaganju daju mu sigurnost te često ne samo da odbacuje nastavnika kao autoritet, nego ga i nerado prihvaća kao voditelja u procesu usvajanja znanja. Upravo takvomu stavu moraju biti podčinjeni novi proces poučavanja, novi nastavnik i novi udžbenici. U predračunalnom razdoblju izvori znanja bile su knjige, a u slučaju nastavničkoga procesa udžbenici i nastavnik. I udžbenik i nastavnik uživali su autoritet i bili su glavni, često i jedini izvori znanja. U doba interneta situacija se naglo promijenila, a znanje, često neverificirano, počelo je stizati kao rezultat kontakta s računalom. Učenik koji nema iskustva u jezičnoj materiji sve ponuđeno prihvaća nekritički. Taj novi proces stjecanja znanja, iako je brz, često je izvor grešaka. Naizgled učinkoviti i brz pokazuje se u konačnici neefikasan i loš.

2. Nastavnik između staroga i novoga

Pridjevi *novi* i *stari* antonimi su ne samo u sadržajnom, nego i u aksiološkom smislu. Skloni smo *novo* poistovjećivati s naprednim i pripisivati mu pozitivne vrijednosti, dok *staro* automatski stavljamo u isti red sa zaostalim i manje vrijednim. Ta je opreka česta u svijetu marketinga, uglavnom je primjer jezične manipulacije. Kao što se atribut *novo* nekontrolirano, automatski prihvaća s pozitivnim predznakom, često se primjena novih metoda automatski prihvaća kao dobra, učinkovita upravo zato jer je nova.

Nastavnik koji se našao kao posrednik između znanja i učenika, iako se njegova uloga autoriteta glasno osporava, i dalje vodi glavnu riječ u procesu poučavanja. On je veoma često u tom procesu jedini koji taj proces svjesno stvara i oblikuje. U nova vremena on se mora nametnuti kao znalac ne samo građe koju predaje, nego i novih tehnologija i “novoga” znanja. Novi nastavnik mora na staroj osnovi dokazanih metoda i spoznaja sagraditi nove

temelje novoga autoriteta. Prema novomu učeniku mora biti lukav, mora mu podilaziti, mora usvojiti “potrošački” kôd učenika, pročitati njegove potrebe ne gubeći iz vida osnovni cilj — prijenos znanja.

U vrijeme dostupnosti znanja dolazi do izražaja potreba za nastavnikom — vodičem, selektorom koji bi uputio na vrijedne, korisne sadržaje i računalne adrese, koji bi ponudio učinkovite metode. Nastavnik stranoga jezika mora znati primijeniti sve prikladne metode, o kojima se govori u nastavku. Mora biti svjestan nužnosti da svoj izbor podredi učeniku, što podrazumijeva njegov uzrast, odnos prema učenju, individualne sposobnosti i mogućnosti te sklonosti.

3. Nove metode

Posljedica su promjena nove metode. Neki od nas svjedoci su uvođenja revolucionarnih metoda poučavanja stranoga jezika koje su u potpunosti ili djelomično otišle u zaborav. Ipak je od nekih ponešto i ostalo. I dalje se rabe konvencionalne metode kojima su se u zadnje vrijeme suprotstavile nekonvencionalne, koje se i dalje množe, ali samo neke od njih za stalno zauzimaju mjesto u udžbenicima metodike stranoga jezika — tako H. Komorowska (2002: 25) navodi niz metoda od kojih neke nisu zaživjele.

Indirektna, konverzacijska metoda koja je u jednome reazdoblju bila nezaobilazna sada ponovno dolazi do izražaja u situacijama kada upravo funkcioniranje u prirodnom okruženju stvara potrebu poznavanja drugoga jezika. Mobilnost u Europi sve češće uzrokuje povrat te metode na tečajevima stranoga jezika. Gramatičko-prevodilačka metoda našla je mjesto na filološkim smjerovima: gdje je nekada bila dovoljna sama, sada je samo jedna od više njih. Audiolingvalna metoda koja je priznata kao prva metoda sa znanstvenim temeljima preokrenula je neke spoznaje i postavila nove standarde. Njezini elementi služe i dan-danas u didaktičkome procesu.

Razvoj primijenjenih znanosti doveo je do pojave cijeloga niza novih nekonvencionalnih metoda. Metoda TPR (eng. *Total Physical Response*), koja se pojavila 70. godina i čiji je začetnik bio James Asher, potekla je od spoznaje da je proces pamćenja uspješniji kad ga prati fizička aktivnost, kad je pamćenje povezano s reakcijom tijela. Takozvana metoda tišine (eng. *The Silent Way*), čiji je začetnik Caleb Gattegno, temelji se na maksimalnoj usredotočenosti na proces učenja koji prati puna koncentracije tišina. Metoda CLL (eng. *Community / Counselling Language Learning*) zapravo je prenesena metoda terapijskih susreta u kojima je najvažnija želja komunikacije — govore samo oni koji imaju potrebu. Jedna je od poznatijih i prirodna metoda (eng. *The Natural Approach*), koju su 70. godina promicali Amerikanci Tracy Terrella i Sven Krashen. Ta se metoda osniva na zapažanjima iz praćenja usvajanja prvoga jezika u prirodnom okruženju. Strani

se jezik stavlja u okruženje u kojemu je nužan za komunikaciju, a onaj koji ga treba naučiti sam sazrijeva do trenutka kada progovori. Ta metoda uklanja stres, strah pred učenjem, strah pred neuspjehom.² U nekonvencionalne metode spada tako zvana sugestiopedija utemeljena na bestresnomu i skladnomu procesu učenja, a za njega treba stvoriti prikladan ugođaj koji daje učeniku sigurnost.

Sama je pojava računala revolucija, ali promjene koje nudi računalno doba valja prihvatiti s velikom dozom kriticizma. Nove metode u poučavanju stranoga jezika moraju se osnivati na novim spoznajama o samome procesu — tako su nove spoznaje u kognitivnim znanostima dovele su do novih spoznaja u metodici poučavanja stranoga jezika, a spoznaja da usvajanje drugoga jezika ne mora baš ići istim putem kao usvajanje prvoga dovela je i do novih zaključaka. To pokazuje da metode moraju biti utemeljene na znanstveno dokumentiranim spoznajama, postignućima psihologije, sociologije, neurologije, ali ne bi smjele pogodovati jedino komociji.

4. Udžbenici

Kada pogledamo stare udžbenike, teško nam je shvatiti kako je u jednoj maloj knjižici stalo tako mnogo znanja. Tako se npr. lektorat poljskoga jezika na Filozofskome fakultetu u Zagrebu od 1935. godine služio udžbenikom Josipa Hamma, udžbenikom čija je naslovnica izgledala više nego skromno, a tekstovi su bili popraćeni skromnim prigodnim crtežima. Pa ipak je, bez obzira na skromnost, taj udžbenik sadržavao sve što treba za učenje stranoga jezika — čitanku, gramatiku i kratki rječnik. Ono čega nema u tome udžbeniku bilo je u glavi nastavnika, koji je nadograđivao osnovu dodatnim tekstovima, razgovorom, prijevodom.³

Navedeni je udžbenik primjer klasičnoga pristupa procesu poučavanja stranoga jezika. Takav je udžbenik uspješan u situaciji kada učenik želi naučiti jezik, a nastavnik ne mora trošiti vrijeme na njegovo motiviranje (što ne znači da proces poučavanja mora biti dosadan).

4.1. Današnji udžbenici

Suvremeni se udžbenici pokušavaju prilagoditi zahtjevima novoga korisnika. Današnji zahtjevi za učenjem jezika bez stresa dovode do toga da se u jed-

²Uloga straha kao negativne reakcije u procesu poučavanja uopće i stranoga jezika posebno poznata je hrvatskom čitatelju iz studije J. Djigunović Mihaljević (1998, 2002). Do zanimljivih rezultata došla je Ružica Obučina (2008) istražujući osviještenje straha u procesu učenja stranoga jezika, taj je rad dostupan na CD-u u knjižnici Filozofskoga fakulteta.

³Čini se da se taj model udžbenika, pomalo modificiran polako vraća, barem u akademskoj praksi.

nome udžbeniku nalaze slika, dijalog ilustriran stripom, materijal označen bojama. Katkada sve to onemogućuje jasnu spoznaju kakvom je korisniku udžbenik namijenjen, a i sam korisnik ne može lako odrediti važnosti tako označenoga materijala. Može se činiti da je jedini cilj takvoga udžbenika privući pažnju i ostvariti glavni marketinški cilj — prodati udžbenik: šarenilo omota, mnoštvo naslova iz kojih je katkada teško odgonetnuti da je riječ o udžbeniku stranoga jezika. Naslovi poput navedenih u uvodu često su igra riječi ili aluzija koja je čitka (iako ne uvijek) izvornomu govorniku, ali potpuno nejasna onome koji tek počinje učiti jezik, ne govoreći o tome da se gotovo ni u jednome slučaju riječ udžbenik ne spominje (da učenik ne bi slučajno pomislio da će morati učiti). Teško se oduprijeti osjećaju da i ovdje imamo utjecaj zapadnoga tržišta knjiga te da nam je način koji prevladava na stranicama naših udžbenika poznat prije svega iz anglojezičnoga područja.

Neprilagođenost krajnjemu korisniku — Neprilagođenost materijala krajnjemu korisniku vidljiva je i tamo gdje sve ostalo dobro funkcionira. Za primjer mogu poslužiti udžbenici za početnike u kojima tekstove prate primjeri iz dječjega svijeta — slike, dječje igre, predmeti iz školskoga života, dječja tematika, nerijetko dječja argumentacija. Polazište je — ako učiš jezik od početka, pravopis, znači da si početnik, što se automatski poistovjećuje s djetetom. Ova logika katkada se potkrada i u metodički izvrsnima udžbenicima, ograničavajući krug njihovih korisnika na djecu. Pravopis se jednako objašnjava djeci koja tek uče čitati i pisati i studentima stranoga jezika — pomoću sličica koje još uz to odražavaju svijet djeteta (!). Novi je student naviknut na sličice koje, da bismo izbjegli nepoželjnu asocijaciju na igračke i neozbiljnost procesa, u akademskoj praksi nazivamo ilustracijama, ikonama (kojima zamjenjujemo sve što se slikom može zamijeniti). Komunikacija pomoću slika u procesu poučavanja stranoga jezika može biti jedino pomoćna metoda jer isključuje kreativni i misaoni dio procesa usvajanja jezika, iako automatizira pamćenje. Primijenjena na odrasle osobe, studente, koji nerijetko imaju iza sebe pozitivno iskustvo usvajanja drugih jezika, nije najbolji put.

Ima i drugih primjera kada se korisniku pripisuju znanja kojima nije dorastao i koje, usput rečeno, i ne traži — kada udžbenik namijenjen studentima filoloških usmjerenja nudimo strancima koji su došli u našu zemlju i moraju brzo naučiti jezik zbog životnih razloga ili kada u udžbeniku namijenjenomu školarcima prvih razreda nudimo metajezik u kojem se slabo snalaze i studenti.

Ima i situacija kada je izbor udžbenika ograničen, npr. u Hrvatskoj. Katkada jedan udžbenik mora zadovoljiti potrebe svih korisnika. Kada imamo samo jedan udžbenik, razumljivo da od toga jedinoga udžbenika očekujemo

univerzalnost. S druge strane, slavenski korisnik često u univerzalnom udžbeniku nalazi informacije koje su za njega nepotrebne, a bez kojih se anglojezični korisnik ne će se snaći.

Specijalizirani udžbenici — Novi pristup udžbeniku odražava pristup materijalu. U bogatoj ponudi udžbenika svakoj jezičnoj kompetenciji posvećen je drugi udžbenik. Imamo dakle udžbenike koji se bave samo fonetikom, fleksijom, tvorbom, sintaksom; udžbenike koji služe širenju vokabulara te udžbenike koji služe vježbanju pravopisa. Zahvaljujući standardizaciji jezičnih kompetencija u ZEROJ-u (eng. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*) autori udžbenika imaju olakšan posao u praćenju tih zahtjeva. Sve rjeđe imamo sve u jednome. Štoviše, svaka razina poznavanja jezika ima svoj set udžbenika. Tako smišljeni udžbenici traže od nastavnika da preuzme na sebe ulogu selektora koji kritički odabire sadržaje koji se rijetko kada podudaraju sa zahtjevima “našega” konkretnoga korisnika.

Idealno bi bilo, istovremeno nerealno, da svaki učenik ima vlastiti udžbenik, prilagođen njegovim interesima, njegovim psihofizičkim predispozicijama, njegovim preferencijama. Često lektori stranoga jezika u nedostatku prikladnoga udžbenika sami stvaraju takve udžbenike, ali njihov materijal rijetko kada poprimi tiskani oblik. Takvi su udžbenici najkorisniji, iako individualni pristup ograničava krug korisnika, što odmah utječe i na poteškoće kod izdavanja takve knjige. Izdavači ne vole takve udžbenike jer oni ograničavaju krug kupaca na malobrojne ciljane grupe i ne uklapaju se u marketinške planove.

Komercijalnost — Jedno je od najvažnijih obilježja udžbenika koji su se pojavili u novo vrijeme njihova komercijalnost. Treba voditi brigu o tome da se udžbenik proda. U prilog konzumerizmu ide i običaj tiskanja udžbenika s zacrtanim mjestom za vježbe, što čini udžbenik proizvodom jednokratne upotrebe. Potreba da se udžbenik proda postala je jednako važna, čak možda i najvažnija gotovo svima koji sudjeluju u procesu stvaranja udžbenika. Ako je udžbenik nastao iz prave potrebe (a najčešće jest, jer ima mnogo lakših načina zarade), u prvoj fazi stvaranja još se često zna obraniti pred ludom utrkom za komercijalnom privlačnošću. Njihovi autori (oni koji pišu udžbenik) pokušavaju kompetentno prikazati gradivo i prilagoditi materijal mogućnostima korisnika. U drugoj fazi udžbenik dolazi u obradu gdje mu grafičari, komercijalisti (koji najčešće stvaraju izdavačku ekipu) pokušavaju od udžbenika napraviti proizvod, robu, koja bi se svidjela kupcu i koja bi se prodala. Treća je faza ili pobjeda: radi se drugo, treće itd. izdanje, ili poraz: snižava se cijenu da bi se na kraju besplatno dijelilo knjige. Jedan je od zanimljivih poteza marketinške ekipe promjena omota knjige ili naslova, često bez znanja samoga autora.

Opisan je proces prodaje (ili rasprodaje) udžbenika izvan autorova dometa. Rijetko se uzima u obzir njegov pristanak na ovakav ili onakav izgled knjige koju je napisao. Prodaje se proizvod, dok je pisac udžbenika autor samo intelektualne vrijednosti, a ne cijeloga proizvoda. Autor može utjecati i utječe na oblikovanje sadržaja koji nudi njegov udžbenik. U toj je fazi autor najvažniji, u toj su fazi on i njegov udžbenik zapravo jedno.

5. Udžbenik i jezik

Govoreći o jeziku u udžbenicima moramo uzeti u obzir dvije njegove razine — metajezik — pomoću kojega objašnjavamo gradivo te gradivo koje učenik mora usvojiti. I jedna i druga razina može biti predmet diskusije.

Jezik gramatičkih objašnjenja — Postavlja se pitanje trebaju li gramatička pojašnjenja biti na materinskom jeziku učenika ili na jeziku koji je predmet poučavanja. Svaka od te dvije strategije ima svoje opravdanje i može se uspješno primijeniti. Čini se da više problema stvara opravdanost uvođenja lingvističkih termina. U mnogim slučajevima u procesu poučavanja stranoga jezika ti su termini u većoj mjeri potrebni nastavniku nego učeniku. Taj je problem postojao oduvijek, pri čemu je klasični pristup učenju jezika pretpostavljao teorijsko znanje o jeziku pa se o toj temi nije raspravljalo. Danas kada je učeničko teorijsko znanje skromnije i kada je učeniku ponuđen izbor, i to podliježe raspravi.

Jezični idiomi — U liberalnome se svijetu promijenila uloga jezika, njegov udio u komunikaciji te priznavanje statusa jezika komunikacije svim inačicama jezika. Tako je u liberalnome svijetu jezik svakodnevne komunikacije, razgovorni jezik, postao ravnopravan jeziku komunikacije na službenoj razini. Razgovorni je jezik ušao svugdje gdje je do sada vladao književni, odnosno standardni jezik. Pojavio se u medijima, ušao u državne ustanove, obrazovne institucije, u Sabor. U književnosti se pojavio kao jezik naracije. Nije ni čudo da se pojavio i u udžbenicima.

Prijašnji udžbenici poučavali su prije svega gramatiku, a ponudeni tekstovi bili su odraz preskriptivne norme. Predmet poučavanja bio je standardni jezik. Cilj je bio naučiti temelj — standardni jezik. Sve ostalo bila je nadogradnja. Smjer je bio od standardnoga jezika, čije je temelje trebalo poznavati prema uzusu, koji je dolazio sam od sebe, u kontaktu s konkretnom sredinom, situacijom. Dijalektalni oblici ili žargon pojavljivali su se kao eventualna ilustracija. Vladalo je uvjerenje da ćemo kada naučimo standardni jezik lako savladati i sve njegove varijante i stilove od razgovornoga do sociolekata i jezika subkultura. Učenik je morao ovladati normom, da bi mogao na čvrstim osnovama (teorijskim i praktičnim) nadgrađivati sve ono što ne ulazi u temelje jezika, nego što čini njegovu nadgradnju, koja

podliježe relativno brzim promjenama. Rekli bismo da je udžbenik osiguravao čvrstu podlogu na kojoj su bile moguće sve druge jezične aplikacije, od razgovornoga jezika do žargona.

Sadašnji udžbenici idu u suprotnome smjeru, spomenuto je uvjerenje ustupilo mjesto jednomu drugomu — standardni jezik u procesu poučavanja treba nam samo u toj mjeri u kojoj je prisutan u svakodnevnom životu. Takav je pristup vidljiv u suvremenim udžbenicima u kojima komuniciramo na razini razgovornoga jezika. U nekadašnjim udžbenicima normativni (književni, standardni) jezik bio je jezik komunikacije u krugu intelektualne elite, a služenje njime bio je dokaz jezične i opće kulture. U doba nepopularnosti bilo kojih elita ni elitni jezik nije na dobrome glasu. Jezična (preskriptivna) norma ostala je u domeni teorije jezika, rezervirana za lingviste, dok se korisniku (učeniku) sve češće nudi uzus.

Dok su tradicionalni udžbenici griješili u neprirodnosti dijaloga, današnji su dijalozi itekako prirodni. U njima vlada jezik svakodnevne komunikacije. Jezik suvremenih udžbenika rijetko je kada standardni, sve se češće pojavljuje razgovorni jezik ne samo u dijalozima nego i kao jezik naracije i pojašnjenja. Učenici u njima dobivaju niz informacija, niz dijelova koje moraju složiti u cjelovitu sliku, pri čemu nisu dobili predložak prema kojemu bi to morali učiniti. To katkad uspije, a katkad i ne. Takav je proces učenja stranoga jezika necjelovit, prilagođen je u potpunosti individualnim, trenutnim potrebama te kao rezultat daje fragmentarno poznavanje jezika, povezano s uskim ciljem, što katkada nakon nekoliko godina može zahtijevati ponovno učenje.

Kako se razgovorni jezik znatno brže mijenja nego standardni, opravdano je tiskanje novih udžbenika. Jezične novosti ne stignu zagrijati mjesto na klupi čekanja, nego munjevitom brzinom uskaču u opći jezik, katkada ugrožavajući razumljivost. Uza sve što smo rekli o zahtjevima novoga korisnika udžbenika, i taj se lingvistička činjenica mora uzeti u obzir. Novi korisnik očekuje udžbenik sa živim, prirodnim i aktualnim temama i aktualnim vokabularom koji se čuje na ulici u svakodnevnome životu zemlje čiji se jezik uči. Njegov je glavni cilj sporazumijevanje u svakoj situaciji, razgovor s vršnjacima (prije svega s mladom generacijom) i manje ga zanima povijest jezika, podrijetlo riječi, nazivi padeža ili lingvistički termini. Traži se uzus. Moglo bi se reći da je upravo to u pristupu udžbenicima novost. No treba napomenuti da problem prisutnosti uzusa u udžbenicima nije svugdje jednak.

6. Izbor udžbenika

U zemljama s velikom proizvodnjom udžbenika postoje udžbenici i s jednim i s drugim pristupom, a nastavnik (i učenik) ima pravo izbora. Ovisno

o svome znanju, pristupu i potrebama, bira onaj udžbenik koji smatra u danome trenutku najučinkovitijim. Tako je u Poljskoj, gdje poučavanje materinskoga (poljskoga) jezika kao stranoga već ima tradiciju. Ta je tradicija povezana s nizom konkretnih djelatnosti od osnivanja svjetskoga udruženja nastavnika poljskoga jezika kao stranoga do osmišljavanja certifikacije, to jest do standardizirane provjere znanja iz poljskoga jezika (Kryžan-Stanojević 2008). Naravno, tu djelatnost prati intenzivan metodološki rad koji se primjenjuje u nizu udžbenika. Izdavačke serije koje su se prilagodile vanjštinom i likovnim rješenjima zapadnjačkoj modi nude solidno metodički opremljene udžbenike.

U takvoj konstelaciji, u okruženju pedesetak drugih metodički vrhunskih pripremljenih udžbenika, ima i mjesta za one, koji proučavaju i poučavaju npr. jezik medija. Primjer tomu može biti udžbenik pod naslovom *Na łamach prasy* ('Na stranicama tiska').⁴ Udžbenik je jedan od niza onih čiji je sadržaj i oblik zadan procesom certifikacije te sadrži zadani redoslijed i niz vježbi koje su metodički opravdane i optimalne za taj tip udžbenika. Namijenjen je studentima na najvišem stupnju poznavanja jezika, onomu bliskomu znanju izvornih govornika (C2). Udžbenik, što je paradoksalno, može poslužiti i izvornim govornicima u razumijevanju tekstova iz tiska, tj. u probijanju kroz frazeme i sintagme često i za izvornoga govornika nerazumljive i dvoznačne. Udžbenik je znalački napravljen, iako se postavlja pitanje komu bi trebao služiti i kakvu poruku prenosi. Je li to možda vodič po suvremenom jeziku tiska, po temama koje okupiraju mozak prosječnoga potrošača, cinična analiza stanja jezika u medijima ili pak slika jezika koji bi trebao biti u medijima? Svakako, nastavnik ima izbor. Iako su poljski udžbenici poljskoga kao stranoga jezika pripremljeni pod budnim okom stručne ekipe metodičara poljskoga kao stranoga, u težnji za univerzalnošću udžbenika nije se dala izbjeći svojevrсна unifikacija, koju nastavnici moraju verificirati. Tako su npr. udžbenici prilagođeni anglojezičnomu svijetu te se pojašnjenja roda često rastežu na nekoliko lekcija, mnogo mjesta zauzima aspekt i slično, što je za slavenskoga učenika gubljenje vremena.

6.1. Poljski primjer

Prema pristupu materijalu udžbenike poljskoga jezika za strance načelno možemo podijeliti u dvije grupe. Prva je od njih prilagođena višejezičnim grupama polaznika. U toj skupini udžbenika dominira anglojezični pristup. Upute su i pojašnjenja na engleskome jeziku, a pristup gramatici također je prilagođen anglojezičnom svijetu. Takav tip udžbenika zadovoljava veliku grupu korisnika, ide u prilog izdavačkoj politici, pa nije ni čudo da upravo on dominira. Korisnici toga tipa udžbenika povezani su s centrima poučavanja

⁴Bogusław Kubiak *Na łamach prasy*, cz. I, cz. II., Kraków 2009.

poljskoga kao stranoga u Poljskoj. Centri vode tečajeve koji su različiti i prilagođeni ciljevima polaznika. Centri su po idejnom rješenju bliski hrvatskomu Croaticumu na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Proces poučavanja poljskoga odvija se u poljskome okruženju, daje više mogućnosti, a simulacije zamjenjuju prave, prirodne situacije. Široka je lepeza takvih udžbenika u kojima se uzimaju prilično raznoliki učenički interesi. U tome se pristupu može naći i mjesto (prema zahtjevu konkretnoga korisnika) za uzus ponuđen onomu tko uči jezik da bi mogao npr. raditi u trgovini u Poljskoj.

Drugi su tip udžbenika, znatno skromniji, udžbenici namijenjeni konkretnomu, jednojezičnomu korisniku. Takvi udžbenici obično se objavljuju u zemljama u kojima se dani jezik poučava. Poučavanje stranoga jezika u svakoj zemlji stvara druge mogućnosti. Dolazi do utjecaja druge kulture, drugoga jezika, a jezik se poučava u okruženju materinjeg jezika. Stoga bilo bi logično da ovi uvjeti traže i druge udžbenike. Čini se da je ta činjenica pomalo zanemarena, a šarenilo i raznolikost udžbenika koje nudi zemlja izvornik toliko je privlačna da se ti udžbenici rabe i na vanjskim sveučilištima. Često je to prouzrokovano nedovoljnom metodičkom kompetencijom nastavnika.

6.2. Slovački primjer

Razlika je u pristupu građi u oba spomenuta tipa udžbenika ogromna. Kao primjer može poslužiti udžbenik poljskoga jezika za slovačkoga korisnika (Pančikova 2003). Čini se da je ponuđeno rješenje izvanredno. Autorski tim sastoji se od slovačke (govornik slovačkoga jezika, iskusan didaktičar, filolog) i poljske strane (metodičar, didaktičar). Dakle, zastupljene su dvije strane koje se uzajamno dopunjuju.

Takvo rješenje pokušali smo primijeniti u udžbeniku poljskoga pravopisa za hrvatske korisnike (Kryžan-Stanojević et al 2008). Prateći je hrvatski jezik, a u autorskom poljsko-hrvatskom timu našli su se izvorni govornici obaju jezika. Tijekom nastajanja toga udžbenika materijal je bio verificiran na nastavi s hrvatskim polonistima, dakle s ciljnim korisnicima udžbenika. Čini se da je idealno rješenje upravo taj način — s jedne strane imamo stručnjake iz danoga područja — poloniste-praktičare koji poučavaju jezik recimo u Hrvatskoj, s druge strane metodičare-teoretičare poljskoga jezika kao stranoga koji brinu o metodičkoj razini udžbenika.

6.3. Hrvatski primjer

Drugačija je situacija u zemljama u kojima tradicija poučavanja vlastitoga jezika kao stranoga tek počinje. U nedostatku vlastitih iskustva neizbježno

se poseže za stranim uzorima ili za individualnim iskustvom lektora koji poučava materinski jezik kao strani. Takva je situacija s hrvatskim jezikom. Udžbenici su za poučavanje hrvatskoga kao stranoga malobrojni i teško je očekivati da će riješiti sve potrebe i očekivanja stranoga korisnika. Lektorati hrvatskoga jezika u inozemstvu vape za osnovnim udžbenicima, a u nedostatku takvih lektori se služe hrvatskim udžbenicima za srednje škole.

Čini se da upravo postojanje Croaticuma i njegova povezanost sa Sveučilištem može pridonijeti korisnim rješenjima na tome planu. Croaticum je s obzirom na svoja iskustva u poučavanju hrvatskoga kao stranoga jezika osnova za mnoge inicijative. Istovremeno je to i ustanova od koje bi se i očekivale inicijative te vrste. Jedna joj je od najvažnijih uloga upravo briga o udžbenicima i o kadrovima — lektorima koji idu u svijet poučavati hrvatski jezik. U Hrvatskoj sustav izbora lektora hrvatskoga kao stranoga jezika nije izgrađen. Croaticum koji je u svojim planovima predvidio i tu ulogu za sada može pružiti jedino skromnu pomoć u tim pripremama uslijed nedostatka kadra, opsega zaduženja, organizacijskih poteškoća koji tu ulogu svode na najosnovniju — provođenje hospitacija i vježbi u okvirima Croaticuma. Udžbenik jezika jedna je od najvažnijih karika u procesu poučavanja stranoga jezika. Baš kao i proces poučavanja, i udžbenik je vrlo složen, i kada uzmemo u obzir sve njegove aspekte, pokazat će se da je nešto što se na prvi pogled čini veoma jednostavnim jako složeno, a katkada ga je nemoguće provesti bez iskusnoga lektora.

7. Zaključak

Novi pristup poučavanju jezika koji uključuje sve razine jezika komunikacije ima svoje mane i vrline. Iako su se vremena promijenila te se promijenila i uloga svih karika u didaktičkom procesu, ojačala je odlučujuća uloga korisnika didaktičkih usluga, pao je autoritet nastavnika; ipak je on i dalje guru, a njegova je uloga u procesu poučavanja stranoga jezika u institucionalnim okvirima i dalje presudna. I dalje nastavnik bira udžbenik koji bi zadovoljio učeničke individualne potrebe, svjestan njihovih kompetencija i sposobnosti.

Cilj procesa poučavanja stranoga jezika i dalje je ostvariti željenu kompetenciju. Postavlja se pitanje treba li to učiniti naprečac, putem od uzusa do norme, putem koji garantira brzinu, ali ne i temeljitost ili početi od temelja, naučiti standard te prema potrebama širiti osnovu na potrebne elemente uzusa. Kao i u svemu, treba naći zlatnu sredinu između norme i uzusa: potrebni su jedni i drugi udžbenici, ali im je cilj je drugačiji — dok udžbenici utemeljeni na standardnom jeziku grade čvrste osnove na kojima se može graditi jezično znanje od filološkoga, povijesnoga do subkulturnoga tipa, drugi su metoda na kratke staze, daju osjećaj uspješne komunikacije, klize po površini — a cilj im je ostvarenje potreba suvremenoga korisnika. Tak-

vim je udžbenicima preduvjet postojanje udžbenika sa solidnim temeljima standardnoga jezika.

Kada postoji izbor, kada proizvodnja udžbenika nudi mnoštvo rješenja, udžbenik može poslužiti kao materijal, dok metodu bira nastavnik. I možda bi trebalo još jednom naglasiti da je briga o standardnom jeziku način očuvanja njegove stabilnosti, bez čega je didaktički proces upitan.

8. Literatura

- Biuro Uznawalności Wykształcenia i Wymiany Międzynarodowej
www.buwimw.edu.pl/certyfikacja/o_jez_polskim.html
Council of Europe (2003) Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie, Warszawa (poljski prijevod dokumenta Vijeća Europe: Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment)
- Dalewska-Greń, H. (2002) *Języki słowiańskie*, PWN, Warszawa.
- Garncarek P. (2006), *Przestrzeń kulturowa w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Warszawa.
- Jankowska, B., Porayski-Pomsta, J. ur. (1997) *Język polski w kraju i za granicą*, tom I i II, Warszawa.
- Komorowska, H. (2002) *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa.
- Kryžan-Stanojević, B., Maslač I., Sychowska-Kavedžija J., Kaniecka D. (2008) *Poljski pravopis za početnike*, FF press, Zagreb.
- Kryžan-Stanojević, B. (2008) *Certifikacija znanja poljskoga jezika i ulazak Poljske u Ujedinjenu Europu*, Lahor 6, sv. 2., str. 256–269.
- Lipińska, E., Seretny, A., ur. (2006) *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego*, Kraków.
- Mihaljević Djigunović, J. (1998) *Uloga afektivnih faktora u učenju stranoga jezika*, Zagreb.
- Mihaljević Djigunović, J. (2003) *Strah od stranoga jezika*, Naklada Ljevak, Zagreb.
- Obučina, R. (2009) *Strategije za smanjenje straha od stranoga jezika* (rad pohranjen na CD-u u knjižnici Filozofskoga fakulteta).
- Pančiková M., Stefańczyk W. (2003) *Po tamtej stronie Tatr, Učebnica polštiny pre Slovakov*, Kraków.

Norms and Standards in Foreign Language Textbooks

Given that everyday language changes at a very rapid pace, foreign language textbooks quite expectedly cannot follow all the recent trends. The rapid pace of change also exacerbates the assessment of each particular innovation, making it difficult to choose which ones should be included in a textbook and which should be left out. Moreover, should we agree with the trend of using recent newspaper and other media texts in university textbooks? We keep criticizing the language of the media as unreliable and

incorrect — is it not hypocritical to use it in textbooks for language learning purposes? This paper is an attempt to answer these and similar questions, basing our conclusions on the example of the most recent Polish and Croatian language textbooks.

Key words: norms, foreign language textbooks, innovation

Ključne riječi: jezična norma, udžbenici stranoga jezika, inovacije